

secrecy, the appearance of planned documentation, leveling the value of theoretical issues of documentation and the priority of practical developments associated with the Scientific management.

An informative analytical component of the documentation processes in the Ukrainian SSR was analyzed. As a result of the analysis, it was discovered that the effective implementation of these documents was impossible due to the severe influence of the communist parties in all spheres of political and economic life.

The topicality of the problem is confirmed by the results of our study. However, they do not exhaust a significant range of issues in the history of Ukrainian case-law of the designated period, but, on the contrary, provide grounds for further scientific research.

Key words: *office work, documents providing management, scientific organization of labour, rationalization of management, Ukrainization, Scientific management.*

УДК 392.51:130.2

О. О. Кухаренко

АРХЕТИПИ ЯК ОСНОВА ОБРАЗІВ ПЕРСОНАЖІВ ОБРЯДОВОЇ ДІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ

Розглянуто персонажі традиційного українського весілля та критерії, яким вони мали відповідати за віковими, статевими, соціальними, сімейними, професійними та індивідуальними параметрами. Визначено класичні архетипи, що характеризують вказаних дійових осіб, – самість, тінь, аніма й анімус; а також національно-ментальні – козак, мудра жінка-порадниця, архетипи жертви й родючості та подальшу їх трансформацію. Доведено, що теза Г. Сковороди про видиму й невидиму природу співвідноситься з уявленнями на рівні примітивного мислення про існування двох світів – реального й потойбічного та їхню взаємодію.

Ключові слова: *родинні обряди, українське весілля, структурні дослідження, весільні персонажі, архетипи.*

Структурні культурологічні дослідження обрядового циклу українського традиційного весілля в певний час призводять до характеризування образів дійових осіб обрядів і характеристики їхньої основи. Так стикаємося з проблемою архетипів – класичних і народних, що виникли в процесі становлення української нації та культури.

Весільній обрядовості та персонажам обрядових дій присвятили народознавчі, етнологічні й культурологічні праці А. Байбурін, В. Балушок, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакова, О. Кісь, С. Лашенко, М. Маєрчик. До дослідження архетипів у стереотипах української культури вдавалися І. Грабовська, Т. Купцова, Т. Талько.

Метою статті є визначення класичних і національно-ментальних архетипів, що характеризують дійових осіб обрядового циклу українського традиційного весілля, а також подальшу їхню трансформацію.

Персонажами весільного обрядового циклу є головні дійові особи – парубок і дівка, яким у результаті належить стати чоловіком і жінкою; а також батьки й родичі з одного й іншого боку, свати й весільні старости, дружки на чолі зі старшим дружком і дружки, керовані старшою дружкою; коровайниці й музики, священик і церковний причт, і, нарешті, гості з одного й іншого боків. Усіх дійових осіб, що беруть безпосередню участь у весіллі, можна поділити на два табори, дві команди за

приналежністю до головних персонажів обрядового циклу.

Також існує можливість поділу на представників обрядового дійства, які не мають можливості вибирати свої статуси, й тих, чії статуси вибираються чи призначаються. До першої групи належать головна пара персонажів, батьки й родичі; до другої – всі інші дійові особи. Щоб, приміром, стати (бути призначеним чи вибраним) сватом, слід відповідати певним критеріям: бути, якщо не літньою людиною, то знаходитися в другій половині життя (віковий критерій), бути чоловіком (статевий критерій) і користуватися повагою серед односельців (соціальний критерій). Старшою дружкою могла стати дівка, що мала статус неodrуженої (статевий ценз і сімейний стан), входила до молодіжної громади (віковий критерій) та мала авторитет серед її представників (соціальний), знаходилася в приятельських стосунках з нареченою (критерій індивідуальних стосунків). Але й на цьому різновиди критеріїв, яким має відповідати той чи інший персонаж не вичерпуються: приміром, старшою коровайницею могла бути молодиця (віковий і сімейний ценз), що добре володіла господарськими навичками в галузі обрядової випічки (професійний); а весільним старостою – той, хто добре знався на основах обрядової дії, що також можна віднести до професійного критерію.

Усі перераховані персонажі здійснювали свою місію в чітко відведений час і на різних етапах обрядового циклу. Сватам належало брати участь у перехідній фазі від першого етапу до другого – домовитися про весілля, як таке, та здійснити переведення головних персонажів до інших статусів – обрядових і сакральних. Під час наступних етапів весільного дійства сватів вшановували за те, що вони здійснили під час обряду сватання; в подальшому їхня роль була пасивною, а дії нічим не відрізнялися від дій усіх інших гостей на весіллі. А ось весільних старостів, задіяних у другому й третьому етапах, що позначені статусами «наречений – наречена» й «молодий – молода», до цього й опісля обрядова дія ніяк не виділяла. Коровайниці взагалі діяли лише в рамках обряду бгання, а після цього перетворюються на звичайних гостей.

У весільних обрядах не лише достатньо нескладно розподілити всіх дійових осіб на два табори, дві команди за приналежністю до одного чи іншого головного персонажу, але при цьому визначити, що в кожній особі чи групі осіб існує відповідник з протилежного боку, разом з яким вони утворюють дуальну антиномну пару, частіше за все за статевими параметрами. Якщо ж ці особи являють собою персонажів однієї статі, приміром, коровайниці чи весільні старости, то вони належать або до табору нареченого (молодого), або нареченої (молодої) – пари антиномій, які також розподіляються за статевим цензом.

Що стосується архетипів, то це питання є значно складнішим і потребує більш детального звернення до концепції, запропонованої швейцарським психологом Карлом Густавом Юнгом і розробленої його послідовниками. Вперше питання архетипів Юнг підняв у 1919 р. в доповіді «Інстинкт і несвідоме», а спроба їх класифікації припадає на період, починаючи з 1941 р., коли було видано книгу «Вступ до сутності міфології». За Юнгом, колективне несвідоме складається з потужних психічних образів, так званих архетипів чи «первинних моделей». Людський розум має власну історію, а психіка зберігає багато слідів від попередніх стадій свого розвитку; таким чином, зміст підсвідомості впливає на психіку й формує її, а підсвідома частина розуму сучасної людини зберігає здатність створювати ті самі символи, що колись відображалися у віруваннях і ритуалах первісних людей [4, с. 52].

Архетипи – вроджені ідеї або спогади, які привертають людей сприймати, переживати й реагувати на події певним чином. Насправді, це не спогади або образи як такі, а швидше, чинники, під впливом яких люди реалізують у своїй поведінці

універсальні моделі сприйняття, мислення та дії у відповідності до якихось об'єктів чи подій. Вродженою тут є саме тенденція реагувати емоційно, когнітивно й поведінково на конкретні ситуації – наприклад, при несподіваному зіткненні з батьками, коханою людиною, незнайомцем, зі змією чи смертю. Архетипи створюють загальну структуру особистості, а в моменти пробудження творчої активності в свідомості людини вони продукують архетипічні образи й ідеї, що використовуються у вигляді символів у культурі, в тому числі в традиційних народних обрядах. У ряді архетипів, описаних Юнгом, стоять *мати, дитина, герой, мудрець, божество Сонця, шахрай, Бог і смерть*. Усі ці архетипи так чи інакше можуть мати місце й бути використаними при дослідженні персонажів родинних обрядів, зокрема весільного обрядового циклу.

Слід відзначити, що розгляд архетипів, наявних і відображених в основі побутування дійових осіб весільних обрядів у даному випадку має здійснюватися не з точки зору психології, а з культурологічних засад і виключно для цілей, поставлених завданнями саме цієї наукової галузі. Таке твердження означає, що дослідження архетипів повинне відбуватися не щодо конкретних індивідуумів, а стосовно опосередкованих чи універсальних образів традиційних дійових осіб обрядів, у ролі яких могли виступати різні люди, з різною психологією, відмінними типами й категоріями. Наше завдання – вичленити основні критерії, за якими, з народної точки зору, має характеризуватися той чи інший персонаж весільної обрядової драми.

У структурі архетипів найважливішим, на думку Юнга, є архетип *самоті*, який можна охарактеризувати як внутрішній регулюючий центр, що відрізняється від особистої свідомості [4, с. 203]. В українській мові він співвідноситься з такими термінами як «самостійність», «самодостатність»; при цьому однаково стосується як індивідуального, так і колективного несвідомого: на певному етапі життя як індивід, так і оточуючи його усвідомлюють, що, досягнувши певного віку, йому слід ввійти до дитячого колективу, далі – до парубочої громади, потім – одружитися, створити сім'ю, народити дітей, а, вичерпавши життєві сили, померти. Причому відчуття необхідності таких заходів присутнє не лише на рівні підсвідомого, воно притаманне так само, як для індивідуальної, так і колективної свідомості. Архетип самоті визначає прагнення людини на власному життєвому шляху вчасно зробити необхідні кроки. Він же диктує визначене ставлення до головних персонажів під час обряду комори, де на рівні колективної підсвідомості громада вважає своїм правом контроль і перевірку дотримання молоддю норм для збереження цнотливості та здатності молодого здійснити акт дефлорації. Саме архетип самоті диктує членам громади права контролю за вірним, на її думку, розвитком життя членів колективу.

Людину, яку б роль вона не виконувала в обряді, не можна сприймати однозначно й однобічно в психологічному плані, оскільки, окрім того, що майже кожна дійова особа є учасником пари антиномій за гендерною ознакою й має свою повну протилежність у рамках обряду, вона від природи наділена ще й внутрішніми протиріччями. І в цьому контексті не можна не згадати архетип *тіні*, який також утворює антиномію спільно з архетипом самоті. Отже, протиріччя для розвитку обрядових дій виникають не лише серед понять, персонажів і топографічних об'єктів, а й між існуючими архетипами, прикладом чого є бінарні опозиції «тінь – самість». Оскільки проведення обряду й рівень сакралізації прямо пропорційно залежить від втручання потойбічних сил, усе, що надходить із того світу, так чи інакше асоціюється з архетипом тіні. Самість, навпаки, безпосередньо пов'язана з усім, що стосується світу реального; тому з наростанням рівня сакралізації в обрядовій дії починають переважати персонажі, в основі поведінки й дій яких знаходиться архетип тіні. До них виникає відповідне відношення оточуючих, оскільки таким персонажам відкриті знання щодо

процедури проведення обряду, які можливо було отримати лише з одного джерела – потойбіччя. Тому представник іншого світу чи той, хто отримав знання з потойбіччя, однаково викликали шанобливий чи, навіть, побожний страх, як і годиться для сприйняття сакрального, в усіх, хто таких знань не мав.

Отже, з архетипом тіні в обряді ототожнюється кожен персонаж, наділений знаннями стосовно проведення обряду: свати, коровайниці, старости, старший дружок і старша дружка здійсненням своїх обрядових функцій викликали відношення інших учасників до себе, як до тих, хто наділений сакральними знаннями, які можна було отримати виключно в процесі взаємодії з потойбіччям. Приміром, сватам відомо, що під час обряду сватання слід було говорити про бажання знайти куницю в копиці сіна; дружок знає, як після заручин за допомогою хустки потрібно вести наречених на посад; весільні старости проінформовані, як вести переговори й мінятися хлібом під час викупу молодії.

Якщо самість, приймаючи тезу Юнга та його послідовників, вважати «Божою волею» чи «внутрішнім авторитетом» [5, с. 37], то тінь, від протилежного, можна назвати волею того, хто протиставляється Богові. Але тут слід зазначити, що реальний світ і потойбіччя не співвідносяться в повній мірі з поняттями «рай» і «пекло», «Бог» і «сатана», оскільки перша пара антиномій у світосприйнятті давньої людини виникла значно раніше, ніж основи християнської ідеології, до якої відносяться друга й третя з наведених пар антиномій.

У переліку архетипів Юнга є ще одна яскраво виражена антиномна пара архетипів – *аніма* й *анімус*; якщо перший являє собою несвідомий жіночий бік особи чоловіка, то другий навпаки – несвідомий чоловічий бік особи жінки. Звичайно, можна було б два архетипи, що уособлюють чоловіче й жіноче начала, застосувати до визначення двох різностатевих головних персонажів і їхніх двійників – дружків і дружок; чи відшукати в основі образу нареченої задатки архетипу *дів*, а в її матері – архетипу *матері*, в старшому сватові – *мудреця*, в кучерявому парубкові з обряду бгання короваю – архетип *трікстера* чи *блзня*. Але, оскільки для нашого дослідження все це не дасть якоїсь додаткової чи перспективної інформації, то й сенсу в такій діяльності немає. Використаємо ми для цього біля двох десятків архетипів, запропонованих Юнгом, чи дванадцять, що належать американському психологу Керол Пірсон [6, с. 258], результат буде один і той самий, а точніше – жодного.

Дещо по іншому виглядає ситуація з суто українськими національно-ментальними архетипами, що визначені в новітніх працях послідовниками Юнга. На їхню думку, архетипи *аніми* й *анімуса* трансформуються в гендерні стереотипи маскулінного й фемінного [1, с. 13–14]. А кожен період розвитку та становлення нації народжував власні архетипи, включені до скарбниці колективного несвідомого українців. Так епоха Бароко дала архетип *козака* – відображення ідеального чоловіка, лицаря, захисника віри й рідного краю.

Цілком логічним є те, що вказаний архетип має відобразитися в образі чоловіка – статусі, якого повинен досягнути парубок в результаті весільних обрядових дій. Оскільки обряд здійснює своєрідну ініціацію одного з головних персонажів, то завдання його полягало в наданні статусу, який дійсно відповідав би колективним уявленням про ідеального мужчину, що пройшов усі випробування й мав право одружитися й створити власну родину. Цю тезу доводить ще й той факт, що в українському фольклорі й до сьогоднішнього дня побутують популярні прислів'я: «Козацькому роду нема переводу», «Терпи, козаче, отаманом будеш», «Сніп з бородою, а козак з молодію». А визначення будь-якої звичаї серед дітей і підлітків відбувається за допомогою схвального терміну «козак». Після занепаду козацтва цей архетип

трансформувався в *чумака* чи *бурлаку*. А в філософії Григорія Сковороди знаходять відображення ще кілька архетипів – *мудрий старець*, *духовна людина*, *оманлива людина*, *воїн-захисник*. Останній перекликається з архетипом козака й є його продовженням в умовах пізніших часів.

Дослідження Миколою Костомаровим українського етносу в порівнянні з російським виокремлює архетип *мудрої жінки-порадниці*, який у весільній обрядовості найбільше притаманний матері нареченої. Вона дійсно є найближчою й найавторитетнішою порадницею; а те, що під час вінчання саме мати полишається вдома (в сакральному центрі), як двійник нареченої, вкотре підтверджує наше припущення.

Архетип жінки-порадниці перегукується з іншими жіночими архетипами – *Берегині*, *Великої Матері*, *Матері Сирої Землі*. Приміром, Велика Мати втілює в собі силу роду, його життєдайне начало; Мати Сира Земля сягає своїми коренями міфологічних уявлень і примітивного мислення давніх людей – пращурів нації. Значно пізніше цей архетип трансформувався в образ Матері-України, що склав основу такого спрямування в українській культурі як націоналізм. Популярність жіночих образів серед національних архетипів обумовлена побожним ставленням українців до матері [2, с. 88]. А якщо прослідкувати становлення й розвиток української культурної думки, то отримаємо шлях від основоположного образу (архетипу) козака, воїна-захисника до землі, матері, України; від чоловічого до жіночого, від маскулінності до фемінності. Звичайно, що на певних етапах такі сприйняття ввійшли й стали надбанням колективного несвідомого, яке потім знайшло своє відображення зокрема в обрядах родинного циклу.

Використовувані в персонажах весільного обрядового дійства архетипи, звичайно, не вичерпуються вказаними; їх значно більше й вони відображають не лише дійові особи реальності, а й персонажі потойбіччя, серед яких мали бути й *Бог*, *деміург-творець*, *мудрий старець*, як втілення культу померлих. Але обрядові дії реально відображають лише частину того, що відбувається при зіткненні антиномних світів; використовуючи термінологію Г. Сковороди, існує *видима природа*, під якою філософ розумів створіння й *невидима* – Бог [3, с. 173]. Щодо обрядової дії зауважимо, що два вказані поняття пов'язані з антиномною парою «реальність – потойбіччя»; все, що відбувається під час обряду в реальності, видиме, а вплив на реальність потойбіччя навпаки є невидимим і реалізується лише через зростаючий чи спадаючий рівень сакралізації. Тому віднайти в невидимому ні конкретних персонажів, ні відповідних їм архетипів неможливо: все, що відбувається в потойбіччі чи тимчасово приходить звідти до реальності, сприймається лише на рівні відчуттів і диктується колективним несвідомим.

Будь-яке обрядове дійство пов'язане з уявленнями про смерть і відродження, про подорож до потойбіччя й поверненню до реального життя. У такому випадку всі обряди переходів є до певної міри обрядами жертвопринесення, що здійснюються через архетип посвяти: в честь якихось майбутніх преференцій головними персонажами весільних обрядів жертвуються й посвячуються через смерть і відродження статуси парубка й дівки, коса нареченої й незайманість молодої. Усі перераховані жертви є присвяченими, як правило, отриманню єдиних преференцій, пов'язаних із родючістю жінки й землі за посередництва чоловіка й запліднюючого небесного божества. У такому випадку є всі підстави стверджувати, що в світогляді давніх людей зберігся й проявляється в психіці їхніх нащадків також архетип родючості, який характеризується всіма названими критеріями.

У результаті нашого дослідження вдалося встановити, що персонажі українського

традиційного обрядового весільного циклу поділяються за віковими й статевими параметрами, соціальними й сімейними цензами, професійними та індивідуальними критеріями. Визначили класичні архетипи, що характеризують вказаних дійових осіб, – самість, тінь, аніма й анімус; а також національно-ментальні – козак, мудра жінка-порадниця, архетипи жертви й родючості та їхню подальшу трансформацію. Довели, що теза про видиму й невидиму природу, співвідноситься з уявленнями на рівні примітивного мислення про існування двох світів – реального й потойбічного та взаємодію між ними під час проведення обрядових дій.

Список використаної літератури

1. Грабовська І. Репрезентація архетипів у гендерних стереотипах української культури : моногр. / І. Грабовська, Т. Купцова, Т. Талько. – Київ : Видавець Лисенко М. М., 2012. – 196 с. ; Hrabovska I. Rerezentatsiia arkhetyviv u hendernykh stereotypakh ukrainskoi kultury : monohr. / I. Hrabovska, T. Kuptsova, T. Talko. – Kyiv : Vydavets Lysenko M. M., 2012. – 196 s.

2. Мірчук І. Світогляд українського народу. Спроба характеристики / І. Мірчук // Генеза. – 1994. – № 2. – С. 87–96 ; Mirchuk I. Svitohliad ukrainskoho narodu. Sproba kharakterystyky / I. Mirchuk // Heneza. – 1994. – № 2. – S. 87–96

3. Чижевський Д. Що таке філософія? / Д. Чижевський // Українська культура : Лекції за ред. Дмитра Антоновича / упоряд. С. Ульяновська; вступ. ст. І. Дзюби. – Київ : Либідь, 1993. – С. 167–189 ; Chyzhevskiy D. Shcho take filosofiiia? / D. Chyzhevskiy // Ukrainska kultura : Lektsii za red. Dmytra Antonovycha / uporiad. S. Uliianovska; vstup. st. I. Dziuby. – Kyiv : Lybid, 1993. – S. 167–189.

4. Юнг К. Г. Человек и его символы / Карл Густав Юнг; пер. с нем.. – Москва : Медков С. Б., 2016. – 352 с. ; Yung K. G. Chelovek i ego simvolyy / Karl Gustav Yung; per. s nem.. – Moskva : Medkov S. B., 2016. – 352 s.

5. Юнг К. Г. Эон : Исследования о символике самости : пер. с нем. / К. Г. Юнг. – Москва : Академический Проект, 2009. – 340 с. ; Yung K. G. Eon : Issledovaniya o simvolike samosti : per. s nem. / K. G. Yung. – Moskva : Akademicheskiiy Proekt, 2009. – 340 s.

6. Pearson C. S. Awakening the heroes within: Twelve archetypes to help us find ourselves and transform our world / C. S. Pearson. – New York : HarperOne, 1991. – 352 p.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2018

O. Kukharenko

ARCHETYPES AS THE BASIS OF THE CHARACTERS' IMAGES OF A RITUAL ACTION OF THE UKRAINIAN WEDDING

The traditional characters of the Ukrainian ritual wedding cycle, which are divided by age and gender parameters, social and family qualifications, professional and individual (or personal) criteria, are considered. Besides, there was made the division into representatives of the ritual action, which do not have the ability to choose their status, and those whose status is elected or appointed.

It is determined that on the basis of images of the characters take place both classical archetypes, discovered by C.G. Jung in the middle of the last century, in particular “self”, “shadow”, “anima” and “animus”; as well as national-mental – “Cossack”, “a wise woman-counselor”, archetypes of sacrifice and fertility, and their further transformation, depending on the main stages of the development of the Ukrainian nations and culture.

It is proved that the thesis of H. Skovoroda on the visible and invisible nature correlates with representations at the level of primitive thinking about the existence of two worlds – the

real and the other one, and their interaction.

Both characters and archetypes are decomposed into antinomy pairs, in particular on the basis of gender or belonging to reality and afterlife. Such interaction takes place in the process of rituals, since any ritual activity is related to the concepts of death and rebirth, a journey to another world and a return to real life. The main purpose of such interaction in the ceremonies of the wedding cycle is the process of sacralization and connection with fertility, without which it is impossible to fulfill the main task set before the wedding ceremony – the transition of the main characters from one social statuses (a boy and a girl) to the other (a man and a woman).

Key words: *family ceremonies, Ukrainian wedding, structural research, wedding characters, archetypes.*

УДК 378:004.77

О. А. Сивак
М. В. Сарбаш

ПЛАТФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто впровадження інформаційних технологій в закладах вищої освіти за шести моделями: навчання по типу екстернат, на базі університету, у віртуальному навчальному середовищі, тощо. Розглядається означення дистанційної освіти, як явища впровадження он-лайн технологій, а саме платформ дистанційного навчання: Moodle, Pleiad, Promethee, WebCT, LearningSpace, Claroline, ACOLAD, Ganesha, VirtualU, тощо. Представлені види та типи платформ. Більшу увагу приділено складним платформам, які можуть включати можливість педагогічного проектування та поширення. В них розглянуто основні характеристики, переваги та недоліки у роботі.

Ключові слова: *дистанційне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційні технології, комп'ютерні програми, модель, мультимедійні курси, навчальне середовище, платформи навчання.*

В країнах з високим рівнем розвитку інформатизації практика впровадження он-лайн технологій налічує близько 20 років. Провідна роль у процесі розвитку електронного навчального середовища, інформатизації освіти та запровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальний процес належить державі та державним установам. Також важливу роль відіграють недержавні установи та організації, які в тісному співробітництві з урядом, місцевою громадою та партнерами розвивають напрямок дистанційного навчання.

Впровадження інформаційних технологій в закладах вищої освіти є одним з елементів дистанційної освіти та сучасних форм навчання. Програмне забезпечення для підтримки дистанційного навчання має безліч характеристик. Характеристика переваг та недолік розглянутих платформ дистанційної освіти є метою даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Впровадження онлайн-технологій в освіту займаються як українські так і зарубіжні дослідники. Проблему впровадження онлайн-технологій в освітній процес вивчали М. Беседіна, К. Власенко, В. Гура, В. Кухаренко, В. Олійник, П. Стефаненко. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити Дж. Блумстук, Д. Кіган, Дж. Коумі) та